

OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
MGR ANNY PANEK
pt. „ROLA SPOŁECZNIE WARTOŚCIOWA JAKO WARUNEK
INTEGRACJI SPOŁECZNEJ”
(aplikacja teorii Wolfa Wolfensbergera na gruncie edukacji
włączającej),
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Dryżałowskiej
na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego

Problematyka ról społecznych, zawsze i w każdym kręgu społeczno-kulturowym, była przedmiotem zainteresowania wszystkich środowisk oświatowych, edukacyjnych, terapeutycznych osób wykluczonych społecznie i stygmatyzowanych. W nie mniejszym stopniu zaangażowanie poznawczo-intelektualne, profilaktyczne, rehabilitacyjne, medyczne, resocjalizacyjne tym obszarem analiz wykazywali przedstawiciele polityki społecznej, pracy i opieki socjalnej, filozofowie, etycy oraz przedstawiciele innych dyscyplin naukowych. Szczególnie ważna refleksja teoretyczna była i jest przedmiotem analiz w toku studiów pedagogiki specjalnej, a także interdyscyplinarnych studiów podyplomowych.

Znajomość uwarunkowań i zmian ról społecznych badaczy w dziedzinie nauk społecznych, zwłaszcza w obszarze nauk pedagogicznych, a w szczególności pedagogice specjalnej, pedagogice społecznej, polityce społecznej na przestrzeni dziejów była zmienna. Przebiegała z różnym nasileniem, w kilku okresach, w których akcentowano różne priorytety badawcze w ramach szeroko rozumianej pedagogiki społecznej i specjalnej. Działania te służyły wdrażaniu i realizacji przedsięwzięć odwołujących się do

koncepcji normalizacji i integracji społecznej. Ich skutkiem najczęściej była większa lub mniejsza transformacja współczesnego systemu opieki społecznej.

W powyższych obszarach badawczych i kierunkach (przedmiotach) studiów mieści się nowatorska praca doktorska Anny Panek. Autorka pracy doktorskiej, dokonując retrospekcji związanej z przedmiotem badań, zwraca uwagę na charakterystyczne nurty czy tendencje badawcze, zwłaszcza w ostatnich latach, w szczególności dotyczące okresu lat 50, a następnie ostatniej dekady minionego wieku.

W latach 50 XX w. pojawiła się idea kształcenia integracyjnego. Idea ta została rozwinięta i potwierdzona w badaniach oraz publikacjach między innymi profesorów Grażyny Dryżałowskiej, Aleksandry Maciarz czy Małgorzaty Kościelskiej. Na podstawie przeprowadzonych badań, w rekomendacjach i wnioskach zwraca się uwagę na niższe wyniki osiągnięte w szkołach segregacyjnych, w których następowała izolacja uczniów z niepełnosprawnościami, zwłaszcza w kontekście poczucia wyższości osób pełnosprawnych, dominującego ich miejsca w klasie, przy jednoczesnym braku działań sprzyjających współpracy i współdziałaniu z rówieśnikami.

W latach 90. XX w. obserwuje się ewolucję ujęć terminologicznych niepełnosprawności, zwłaszcza w kontekście prezentowania wizerunku i kompetencji analizowanej grupy społecznej. Publikacje naukowe, zarówno autorskie, jak i pod redakcją, realizowane projekty badawcze, teksty zamieszczone w periodyku „Człowiek, Społeczeństwo, Niepełnosprawność” skłaniały do licznych refleksji i poszukiwania rozwiązań mających na celu podnoszenie poziomu świadomości społecznej i wrażliwości na osoby z niepełnosprawnościami. W analizach tych zauważa się akcent związany z funkcjonowaniem fizycznym, psycho-emocjonalnym i społecznym tych osób w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności.

Badania te prowadzone z różnych pozycji metodologicznych, stopniowo ugruntowały wizerunek tych osób, które z racji swych cech specyficznych

i swoistych potrzeb wymagają innego, odmiennego, charakterystycznego traktowania (m.in.: profesorowie Grażyna Dryżałowska, Władysław Dykcik, Iwona Chrzanowska, Anna Firkowska-Mankiewicz, Joanna Głodkowska, Aleksander Hulek, Janusz Kirenko, Jan Pańczyk). Badacze zwracają także uwagę, że osoby te wymagają szczególnej pomocy, wsparcia i specjalnej troski. Nie może to być jednak pomoc uniwersalna, na co zwraca uwagę Grzegorz Szumski.

W tym miejscu nie można pominąć przedstawicieli psychologii, aksjologii, socjologii. Wyjątkowe zainteresowanie tą problematyką wykazywali uczeni zajmujący się rozwojem i funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami, a także ich postrzeganiem, ocenianiem i traktowaniem. Licznym przewartościowaniom ulegało stanowisko wobec tego środowiska. W tym obszarze analiz, jak stwierdza we wstępie pracy Doktorantka, nawiązując do Barbary Oszustowicz, „obserwujemy ewaluację od stygmatyzacji, dewaluacji osoby i jej potrzeb, marginalizacji i izolacji w zamkniętych instytucjach – do obecnych tendencji w kierunku normalizacji życia, integracji społecznej, wyrównywania szans na gruncie personalizacji i podkreślania praw i godności osobistej każdego człowieka” (s. 7). Jednocześnie następuje zmiana paradygmatu w postrzeganiu i traktowaniu osób z niepełnosprawnością na przestrzeni ostatniego półwiecza. Uwaga ta dotyczy uwarunkowań historycznych i społeczno-kulturowych, a więc fazy rozwoju ludzkiej cywilizacji: wiedzy, technologii i dominującej w niej wartości.

Te konteksty traktowania osób z niepełnosprawnościami, są niezwykle istotne za względu na współczesne postrzeganie tych osób, jako integralnej grupy społecznej.

Rola i miejsce przedmiotu i celu badań

mgr Anny Panek

Z satysfakcją należy zatem przyjąć i pozytywnie ocenić kolejne badania prowadzone przez Panią mgr Annę Panek, wynikające z Jej zainteresowań naukowych, jak również doświadczeń związanych z funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami, zwłaszcza w kontekście roli społecznie wartościowej, traktowanej jako warunek integracji społecznej. Prowadzone analizy i interpretacje (po raz pierwszy w Polsce) realizowane są w kontekście znanej i powszechnie akceptowanej na Zachodzie teorii SRV (*Social Role Valorization* – teorii ról społecznie wartościowych) Wolfa Wolfensbergera. Warto jednak podkreślić, że teoria ta, jak dotąd, była stosowana przede wszystkim w systemie opieki i pomocy społecznej. Tylko nieliczni badacze podejmowali wysiłek aplikacji teorii SRV na gruncie pedagogiki; przykładem są tu przytaczane przez Autorkę pracy badania Glenys Mann z 2016 r. przeprowadzone w Australii. Tym samym próba aplikacji teorii SRV podjęta przez mgr Annę Panek na gruncie edukacji włączającej z pewnością zasługuje na wyróżnienie.

Autorka pracy jest pedagogiem, terapeutą, doradcą metodycznym i konsultantem w poradni psychologiczno-pedagogicznej, w szkołach i ośrodkach doskonalenia nauczycieli. Podejmuje wiele działań w obszarze praktyki funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami. Od kilku lat jest członkiem międzynarodowego stowarzyszenia ISRVA (*International Social Role Valorization Association*) zajmującego się problematyką wyrównywania szans i poszukiwania strategii na rzecz optymalizacji (poprawy) sytuacji osób z niepełnosprawnościami. W sposób aktywny uczestniczy w internetowej grupie dyskusyjnej poświęconej tej problematyce. W ramach przejawianej aktywności w konkretnym obszarze zainteresowań nawiązała bezpośredni kontakt z autorem teorii ról społecznie wartościowych (SRV) - Wolfem Wolfensbergerem. Od

Niego też uzyskała zgodę na aplikację jego myśli i dorobku w tym ważnym i interesującym obszarze poszukiwań refleksji i doskonalenia praktyki. Docenić zatem należy inwencję i aktywność twórczą w zakresie rozwoju swoich kompetencji ogólnych i specjalistycznych.

W tym miejscu dodatkowo warto zauważyć, że dotychczas uwaga badaczy koncentrowała się zasadniczo na 2 rolach społecznych: analizowano rolę ucznia i rolę kolegi, będących członkami społeczności klasowej. Autorka dysertacji znacznie poszerzyła tę listę – przedmiotem analiz swoich badań czyniąc oprócz *roli ucznia i roli kolegi* jednocześnie 17 innych ról społecznych dostępnych w zespole klasowym, wzbogacających dotychczasowe badania. Otwiera to nową perspektywę oceny funkcjonowania dziecka w klasie szkolnej – w nowym ujęciu.

Dokonując podsumowania roli i miejsca podjętego przedmiotu badań, należy stwierdzić, że podjęta problematyka, jest i będzie w jeszcze większym stopniu wartościowym problemem badawczym.

W tym miejscu pragnę jeszcze zwrócić uwagę na pewien, sygnalizowany przez Autorkę dysonans pomiędzy ideami, zamierzeniami, postulatami dotyczącymi analizowanego środowiska edukacyjnego w dotychczas prowadzonych badaniach, a praktyką w tym zakresie i uzyskiwanymi wynikami przez uczniów z niepełnosprawnościami. Istotne wydaje się zwłaszcza rozpoznawanie i tworzenie warunków sprzyjających realizacji idei integracji społecznej na gruncie edukacyjnym. Jak stwierdza Prof. Grażyna Dryżałowska „warunków do maksymalnego wszechstronnego rozwoju i koegzystencji” (s. 97). Jakkolwiek w ostatnich 20 latach obserwujemy istotne zmiany w tym obszarze, to jednak nadal trwają poszukiwania skutecznych, efektywnych rozwiązań. Jak zauważa mgr Anna Panek: „Z pewnością na rzecz edukacji włączającej wiele zostało już zrobione, wiele jest jednak jeszcze do zrobienia” (s. 236).

Prowadzone analizy i interpretacje podstaw teoretycznych, wyniki przeprowadzonych badań, a także doświadczenia wynikające z praktyki edukacyjnej pozwoliły Autorce na nowe refleksje wzbogacające i jednocześnie uzupełniające dotychczasowe traktowanie i ocenianie osób z niepełnosprawnościami, w kontekście roli społecznej pełnionej przez te osoby. Autorka przyjęła następującą definicję roboczą „roli społecznie wartościowej”: według Niej rozumiana jest ona jako ta, która jest „rolą atrakcyjną, pożądaną, dowartościowującą, przynoszącą korzyści, w tym – podnoszącą kompetencje i/lub poprawiającą wizerunek (społeczna percepcję) osoby, która ją sprawuje” (s. 122).

Konstatacja ta jest niezwykle istotna ze względu na podjętą próbę integracji różnych dotychczasowych ujęć teoretycznych w kontekście antropologicznym, psychologicznym i socjologicznym. Obecnie nabiera ona nowego wymiaru w kontekście aktywności osób z niepełnosprawnościami w sieci. Internet bowiem pozwala na obiektywne prezentowanie swoich niezależnych opinii i stanowisk subiektywnych dla społeczności globalnej. One też pozwalają na rozumienie sytuacji tych osób, zwłaszcza w kontekście ich integracji społecznej, nie tylko w kształceniu i wychowaniu uczniów z niepełnosprawnościami, ale także ich funkcjonowaniu społecznym, w toku nauki w zespole klasowym w szkole, pracy zawodowej, każdej aktywności pozwalającej na integrację społeczną.

Ta nowa możliwość, jaką daje pełnienie roli społecznie wartościowej zwiększa szanse poprawy wizerunku i podniesienia godności osoby z niepełnosprawnością w środowisku szkolnym ucznia, a nawet szerzej – w środowisku społecznym, dodajmy nie tylko w środowisku realnym, ale i wirtualnym. Chodzi nie tylko o funkcjonowanie czy pozycję jako równorzędnego partnera, ale także o podniesienie kompetencji, jak i poprawę wizerunku. Działania w tym obszarze pozwolą na zwiększenie poczucia osiągnięć i pozytywnych przeżyć, a zatem ich prestiż. Nie mniej ważne jest

osłabienie skutków naznaczenia etykietą „uczeń niepełnosprawny”. Chodzi zatem również o dalsze funkcjonowanie tego ucznia w środowisku dorosłych, w kontekście pracy zawodowej (elastyczne i niestandardowe formy zatrudnienia) – chodzi o kwestie takie jak: awans, sukces, satysfakcja osobista, mobilność zawodowa. Kwestią zasadniczą są tu wszelkie działania sprzyjające wyzwaniu z dewaluującej roli osoby niepełnosprawnej. Jak zauważa Autorka w końcowej części pracy, „być może właśnie teraz – bardziej niż kiedykolwiek wcześniej – osoby niepełnosprawne otrzymują swoją szansę pełnienia ról ważnych i społecznie wartościowych, np. kompetentnego uczestnika epoki cyfrowej” (s. 243). Mgr Anna Panek odważnie stawia pytanie o to „kto jest „sprawny”, a kto – „nie-pełnosprawny” w rzeczywistości społeczeństwa informacyjnego” (tamże).

W dotychczasowej działalności szkoły obserwujemy wiele działań psychologiczno-pedagogicznych i rehabilitacyjnych ukierunkowanych na niwelowanie trudności wynikających z niepełnosprawności. Z pewnością na uwagę zasługuje tu uwzględnienie proponowanej przez Autorkę strategii praktycznego zastosowania teorii SRV, zwłaszcza: poprawa wizerunku i podnoszenie kompetencji dziecka z niepełnosprawnością, jak również zwiększanie dostępności ról pozytywnych, postrzeganych jako społecznie wartościowe.

W końcowej części uzasadnienia i oceny podjętego nowego obszaru badawczego w sposób jednoznaczny pragnę stwierdzić, że słusznie przyjęty został przedmiot badań przez Autorkę dysertacji. Ta ostatnia konstatacja wskazuje na wyjątkowo wartościowy obszar badawczy podejmowany przez Panią mgr Annę Panek w swojej pracy doktorskiej. Zatem podjęty cel badań został osiągnięty.

Układ pracy doktorskiej

Praca ma charakter rozprawy teoretyczno-empirycznej. Układ jest typowy dla tego rodzaju prac. Zawiera ona dwie części (szkoda, że niewyeksponowane

w układzie pracy): część pierwsza - teoretyczna i część druga - empiryczna. W części teoretycznej zawarto dwa zasadnicze rozdziały wynikające z przyjętego przedmiotu badan. Celowym jest także zasygnalizowanie o poprawności rangi i poprawności eksponowania treści naczelnych w stosunku do treści o mniejszej wadze.

Całość analiz podstaw teoretycznych (dwa ww. rozdziały) zawarta jest na prawie 100 stronach.

Tytuł pierwszego z nich to „Zagadnienia roli społecznej – różne ujęcia w zarysie socjologicznym, antropologicznym i psychologicznym”. Zawarto w nim pięć podrozdziałów dotyczących: 1) przeglądu stanowisk; 2) interpretacji pojęcia roli społecznej, 3) współczesnego rozumienia roli społecznej, 4) znaczenia ról społecznych i piąty, ostatni 5) istoty teorii Wolfa Wolfensbergera. Autorka pracy dokonuje w tym rozdziale analizy i oceny dotychczasowych funkcjonujących i ważnych podstaw teoretycznych, sięgając do dorobku i refleksji liczących się badaczy i praktyków związanych z tym obszarem badań. Objętość rozdziału obejmuje 58 stron.

Rozdział drugi pod nazwą „Integracja społeczna w kształceniu i wychowaniu uczniów niepełnosprawnych”. Wyeksponowano w nim trzy obszary analiz teoretycznych związanych ze zmianą paradygmatu ujęcia niepełnosprawności, wybrane obszary teoretyczne integracyjnego systemu kształcenia i wychowania uczniów z niepełnosprawnościami oraz dotychczasowy stan badań nad funkcjonowaniem tych osób w niesegregacyjnych formach kształcenia w kontekście ich integracji społecznej. Autorka pracy w rozdziale tym podkreśla znaczenie i przydatność integracji społecznej w kształceniu i wychowaniu. Rozdział ten liczy 40 stron.

W części empirycznej zawarto rozdział trzeci pt. „Metodologiczne podstawy badań własnych”. Obejmuje on najważniejsze założenia badawcze. Można stwierdzić, że rozwiązanie problemu badawczego jest samodzielne oraz

merytorycznie i metodologicznie poprawne. Założenia badawcze przedstawiono na prawie 30 stronach.

„Analiza wyników badań własnych...” jest ostatnim rozdziałem. Dokonano w nim analizy i interpretacji wyników realizowanych badań (79 s.), które zostały przedstawione w dwóch zasadniczych rozbudowanych podrozdziałach, będących konsekwencją przyjętych celów i problemów badawczych, dotyczących;

- 1) roli społecznie wartościowa ucznia i kolegi (s. 32);
- 2) roli społecznie wartościowej w zespole klasowym (s. 18).

Ponadto Autorka pracy prowadzone analizy i interpretacje wyników badań wzbogaciła o trzeci podrozdział, zatytułowany: *Koszyki ról dostępnych w zespole klasowym* (s. 7). W istotnym stopniu wzbogaca on dwa poprzednie podrozdziały empiryczne. Należy zakładać, że w toku analiz wyników badań Autorka dostrzegła to, że wyłonione role dostępne w klasie szkolnej wyraźnie ze sobą korespondują. Spostrzeżenie to potwierdziła analiza korelacji pomiędzy poszczególnymi rolami. Tym samym, podjęła trud wyłonienia i scharakteryzowania wyodrębnionych grup ról dostępnych w zespole klasowym – na potrzeby pracy nazywając te grupy „koszykami ról” – określenie autorskie. Stanowi to wartość dodaną pracy.

Ponadto w pracy zawarto:

- wstęp (2 strony), przed wstępem zamieszczono także spis treści, spis 124 tabel i spis 2 rysunków;
- wnioski i rekomendacje (15 stron);
- bibliografię (liczba poz. 423);
- aneks obejmujący 10 załączników, którymi są:
 - 1) kwestionariusz-ankiety dla uczniów;
 - 2) zestawienie pozycji Kwestionariusza E. Zwierzyńskiej i A. Matuszewskiego należących do poszczególnych czynników poziomu nieprzystosowania;
 - 3) kwestionariusz wywiadu dla nauczyciela;

- 4) kwestionariusze dla nauczyciela (A i B) – są one wyszczególnione;
- 5) kwestionariusz wywiadu z psychologiem/pedagogiem szkolnym;
- 6) rola dobrego ucznia i dobrego kolegi (przykładowe wypowiedzi nauczycieli) oraz koszyki (pięciu) ról pełnionych w klasie – charakterystyka uczniów (wypowiedzi nauczycieli);
- 7) macierz korelacji liniowej Pearsona pomiędzy odsetkami wskazań na pełnione role;
- 8) ostateczne centra skupień ról społecznych dostępnych w klasie szkolnej;
- 9) indeks ról społecznie wartościowych;
- 10) indeks ról społecznie dewaluujących.

Informacje zebrane w oparciu o wyżej wymienione narzędzia badawcze zostały wykorzystane w analizie wyników badań.

Założenia metodologiczne badań własnych i ich ocena

Przyjęte założenia badawcze są jej najważniejszą częścią. Mimo pewnych mankamentów, założenia badawcze pozwoliły na rozwiązanie przyjętych problemów, a tym samym osiągnięcie celu badań.

Celem badań, podjętych przez Autorkę, jak napisała jest „próba przeniesienia koncepcji ról wartościowych Wolfa Wolfensbergera na rzeczywistość edukacyjną, a tym samym weryfikacja nowej możliwości wspierania procesu integracji społecznej na gruncie edukacyjnym” (s.118). W temacie pracy w nawiasie jednak zaznaczyła, a właściwie doprecyzowała „edukacji włączającej”. Nieco dalej, na następnej stronie, czytamy o „... integracji społecznej ucznia niepełnosprawnego w sytuacji szkolnej”.

Cel główny badań można byłoby sprecyzować następująco: Określenie roli społecznie wartościowej, jako warunku integracji społecznej, na podstawie aplikacji teorii Wolfa Wolfensbergera w kontekście edukacji włączającej. Następnie mógłby on być zoperacjonalizowany i ograniczony do trzech celów

szczegółowych. A więc stosownie do opracowanych rozdziałów mogłyby nimi być ustalenie:

- po pierwsze: określenie ról społecznie wartościowych, jako warunek integracji społecznej;
- po drugie: ustalenie ról społecznie wartościowych w zespole klasowym;
- po trzecie: zestawienie „koszyków” ról dostępnych w zespole klasowym.

W pracy sprecyzowano sześć szczegółowych problemów badawczych wynikają one, jak sądzę, z przyjętego przez Autorkę głównego problemu badawczego.

Do szczegółowych problemów badawczych, wynikających wprost z celów szczegółowych można by przyjąć trzy problemy szczegółowe, określane przez mgr Annę Panek jako pytania szczegółowe:

1. Jakie są role społecznie wartościowe, jako warunek integracji społecznej?;
2. Jakie są role społecznie wartościowe dostępne w zespole klasowym?;
3. Jakie są koszyki ról dostępnych w zespole klasowym?

Ostatni, trzeci problem mógł zostać tak sformułowany ze względu na analizy i interpretacje wyników w podrozdziale 4.3 (s. 220 – 227).

Sądzić należy, że Autorka połączyła 4 pierwsze problemy szczegółowe, i dwa kolejne ze sobą, ostatecznie formując 2 główne problemy badawcze. Następnie przyjęła dwie hipotezy robocze, które wynikają z następującego zapisu: „W odpowiedzi na przedstawione powyżej pytania i problemy badawcze sformułowano hipotezy:

Hipoteza 1. Zakładam, że stopień integracji społecznej jest tym większy, im większa jest dostępność i skuteczna realizacja ról społecznie wartościowych.

Hipoteza 2: Równocześnie przyjmuję, że im bardziej nauczyciel spostrzega ucznia niepełnosprawnego jako ucznia o specjalnych potrzebach, tym ma on mniejsze szanse na pełnienie społecznie wartościowej roli ucznia” (s. 121).

Hipotez roboczych stosownie do sześciu problemów badawczych powinno być także sześć, a są wymienione tylko dwie.

W przypadku zmiennych i wskaźników (pkt 3.2.) przyjęto jedną zmienną zależną, którą jest „rola społecznie wartościowa pełniona przez ucznia niepełnosprawnego z zespole klasowym” (s. 122) pomijając człon, „jako warunek integracji społecznej”.

Do zmiennych niezależnych zaliczono:

1. Niepełnosprawność, specjalne potrzeby edukacyjne. Uzasadnienie tych zmiennych znajduje się na str. 130.
2. Ocena własnego wizerunku i kompetencji (samoatrybucja badanego). Autorka bierze tu pod uwagę zarówno działania ucznia w zespole, jak również jego cechy, ostatecznie uzyskując sylwetkę psychologiczną ucznia ze względu na przejawiane przez niego przejawy nieprzystosowania społecznego (jego natężenie i obszary, w których się ono pojawia). Uzasadnienie tej zmiennej znajduje się na str. 123-124 oraz str. 126.
3. Ocena wizerunku ucznia niepełnosprawnego przez rówieśników w klasie. Uzasadnienie tej zmiennej znajduje się na str. 124.
4. Ocena nauczyciela dotycząca wizerunku i kompetencji ucznia niepełnosprawnego (etykieta dewaluacyjna bądź jej brak). Uzasadnienie tej zmiennej znajduje się na str. 125-126.
5. Płeć (s. 122).

Z pewnością rodzaj czy stopień niepełnosprawności (dokumentacja była badana (s. 130), podobnie jak i płeć i wiek stanowią zmienną niezależną. Mankamentem jest jednak wymienienie obok niepełnosprawności, specjalnych potrzeb edukacyjnych. Zwróciłem na to uwagę, ale jak sądzę Autorka zamiennie operuje tymi pojęciami, przykładem jest zapis w podrozdziale *Analiza dokumentacji szkolnej*: „Przedmiotem moich analiz była przede wszystkim dokumentacja wskazująca na niepełnosprawność – specjalne potrzeby edukacyjne, w tym dokumenty takie jak:

- orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznych o potrzebie kształcenia specjalnego;
- opinie poradni psychologiczno-pedagogicznych ...;
- zaświadczenia lekarskie i dokumentacja medyczna” (s. 130).

W organizacji i przebiegu badań oraz opisie terenu badań, podano ogólną charakterystykę badanych szkół (s.131 - 132), a w charakterystyce grupy badanej, przedstawiono liczbę badanych oraz rodzaj niepełnosprawności, jak również płeć badanych (s. 134 - 137). W końcowej części tego rozdziału dokonano analizy zainteresowań, sposobu spędzania wolnego czasu, cele życiowe i aspiracje edukacyjne badanych uczniów i status społeczny rodziców badanych uczniów. Rozdział ten zamyka prezentacja kierunków i technik analizy danych.

Ocena analizy i interpretacji wyników badań

Prowadzona analiza, zarówno ilościowa, jak i jakościowa, w kolejnych trzech podrozdziałach empirycznych, pozwoliła na w miarę wnikliwą i wszechstronną prezentację i interpretację otrzymanych wyników, wynikających z przyjętych założeń metodologicznych. Doktorantka w umiejętny sposób połączyła informacje o uczniach zebrane od nich samych, z opiniami zebranymi od ich kolegów z zespołu klasowego oraz od ich nauczycieli. Analiza materiału badawczego w oparciu o trzy powyższe perspektywy, pozwoliła nakreślić sylwetkę psychologiczną ucznia, jednocześnie tworząc szersze tło dla rozpoznawania mechanizmów działania ról społecznie wartościowych w zespole klasowym.

W opisie zebranego materiału badawczego uwzględniono analizę struktury badanej zbiorowości, następnie współzależności badanych zjawisk,

w końcu analizę statystyczną. Działania te były podstawą do przeprowadzenia wniosku statystycznego, a następnie do weryfikacji przyjętych hipotez.

W części końcowej pracy – zakończeniu (s. 363 - 671) mgr Anna Panek omawia i dokonuje syntetycznego ujęcia otrzymanych wyników, zwłaszcza w kontekście prowadzonych przez siebie badań. Nawiązuje w nim do zasadniczych kwestii podjętych w pracy, a także przedstawia uogólnione wyniki badań (9 stron). Ich podstawą były założenia metodologiczne badań własnych, zwłaszcza problemy badawcze i hipotezy robocze. Stwierdza m.in., „...potwierdziły się przypuszczenia zawarte w przyjętej hipotezie roboczej” (s. 252). Nawiązuje konsekwentnie do koncepcji teoretycznych innych badaczy. Sięga także do innych wyników badań związanych z tą problematyką. W zakończeniu, mimo obszernych analiz pominięto jednak podanie jednoznacznych wniosków nawiązujących do sformułowanych najważniejszych założeń badawczych.

Na bogatą bibliografię składają się źródła obejmujące długą listę druków zwartych (książek), - 365, artykułów - 52 i aktów prawnych - 6. Są w nich wymienione najnowsze i najbardziej reprezentatywne, bezpośrednio powiązane z analizowanym przedmiotem badań i przyjętymi problemami badawczymi.

Mimo tych, wyżej wymienionych wartości i walorów proszę Autorkę dysertacji, o ustosunkowanie się do następujących pytań:

- 1) W jakim stopniu i dlaczego przyjęte założenia metodologiczne badań własnych powinny korelować z podstawami teoretycznymi obszaru badawczego, poprzez same założenia (rozdział trzeci), a na analizie badań własnych kończąc? – Doktorantka nie w pełni wykazała tu spójność.
- 2) Jakie treści i działania treści są niezbędne w pedagogizacji rodziców i nauczycieli w kontekście przeprowadzonych badań?

W pełni doceniając wyjątkową wagę i miejsce podjętego przedmiotu badań, jak również niezwykłą rzetelność i wnikliwość analiz teoretycznych, opracowanych założeń metodologicznych oraz prezentację i interpretację

wyników badań, proponuję po uwzględnieniu uwag opublikowanie dysertacji w postaci książki, co będzie stanowiło podstawę do działań związanych z pedagogizacją rodziców i nauczycieli oraz pedagogów, a także samych studentów pedagogiki.

Cześć końcowa

Przedstawiona do oceny praca doktorska Pani mgr Anny Panek ma charakter innowacyjny, ze względu na mało zbadany wycinek rzeczywistości edukacyjnej, zwłaszcza kształcenia i funkcjonowania w szkole uczniów z niepełnosprawnością w kontekście ról pełnionych w zespole klasowym. Prowadzone analizy dotyczą niezwykle ważnego obszaru badawczego związanego z nowymi wyzwaniami edukacyjnymi w kontekście integracji społecznej. Autorka wskazuje obszary ryzyka wynikające z rozpoczynania edukacji, które od początku obciążone jest rolą dewaluującą i wskazuje możliwości zapobiegania takiej sytuacji. Tym samym, zwraca uwagę na nowe wyzwanie jakie stawia założenie, prezentowane przez Dorotę Podgóorską-Jachnik, że „integracja ma służyć emancypacji od własnej niepełnosprawności” (str. 236).

Praca ma istotne znaczenie dla doskonalenia wielu dyscyplin naukowych związanych kształceniem i wychowaniem najmłodszego pokolenia i nastolatków.

Podziwiać zatem należy kreatywną postawę Doktorantki, jako badacza i nauczyciela akademickiego. Autorkę pracy cechuje duża dojrzałość naukowa i metodologiczna. Posługuje się bowiem wiedzą, umiejętnościami, kompetencjami społecznymi w zakresie przygotowania badań naukowych i ich prowadzenia.

Proponuję po dokonaniu niezbędnych poprawek i ewentualnie uzupełnień treści pracy upowszechnić zawarte w niej wyniki. Mam świadomość, że

wydanie książki, co proponuję promotorowi i Autorce pracy oraz o co proszę, skłoni do licznych refleksji i działań o charakterze edukacyjno-profilaktycznym nauczycieli, pedagogów i rodziców, mających na celu rozpoznawanie potencjału dziecka, a nie jedynie na wyrównywaniu braków, korygowaniu i kompensowaniu deficytów.

W końcowej części opinii, mimo podanych wcześniej pochwał i krytycznych uwag, podkreślam jeszcze raz istotne walory prowadzonych przez Panią mgr Annę Panek badań.

Zagadnienie postawione przez Doktorantkę jest niewątpliwie wartościowym problemem badawczym. Autorka uczyniła przedmiotem swojej pracy doktorskiej zastosowanie teorii ról społecznie wartościowych Wolfa Wolfensbergera w odniesieniu do procesu integracji społecznej na gruncie rzeczywistości edukacyjnej. Z perspektywy praktyki pedagogicznej oraz edukacyjnej, wybrane przez Autorkę zagadnienie zasługuje na nobilitację. Problematyka integracji osób z niepełnosprawnościami z grupą klasową oraz międzyosobowych relacji stanowi wielkie wyzwanie pedagogiczne dla wielu placówek oświatowych, szkół i przedszkoli, dla rodziców i nauczycieli, ale też dla całego środowiska osób niepełnosprawnych. Autorka badań wskazuje bezpośrednio i pośrednio na liczne obszary wymagające dokładniejszej eksploracji i badań istotnych dla tworzenia zdrowego i przyjaznego klimatu szkoły oraz realizacji planów edukacyjnych, uwzględniających przygotowanie do integracji społecznej w życiu dorosłym.

Rozwiązanie problemu przedstawionego przez mgr Annę Panek jest samodzielne oraz merytorycznie i metodologicznie poprawne. Należałoby skłonić się do refleksji, czy zastosowane przez Nią metody i techniki badawcze w wystarczającym stopniu wyczerpują problemy badawcze wynikającą z przyjętych celów. Autorka w rozdziale „Cele, problemy badawcze i hipotezy”, określiła cel pracy jako „Próba przeniesienia koncepcji ról wartościowych Wolfa Wolfensbergera na rzeczywistość edukacyjną, a tym samym weryfikacja

nowej możliwości wspierania procesu integracji społecznej na gruncie edukacyjnym”. Zaprezentowany w ten sposób cel poznawczy, sam w sobie sugeruje i zachęca do wykonania eksperymentu pedagogicznego będącego metodą zbadania określonego fragmentu rzeczywistości, polegającym na wywołaniu lub zmianie przebiegu procesów przez wprowadzenie nowego czynnika którym manipulując. Badacz ma zatem szansę zaobserwować powstałe zmiany pod jego wpływem. Zastosowanie metody eksperymentu sukcesywnego pozwoliłoby na zweryfikowanie w jakim stopniu adaptacja określonych ról społecznych przez uczniów, wpłynęła by na zmiany w poziomie integracji wewnątrz grupy.

Mimo powyżej zasygnalizowanych uwag, uznaję, że napisana rozprawa dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej Pani mgr Anny Panek w dziedzinie nauk pedagogicznych i kultury naukowej. Otrzymane wyniki badań, jak również rekomendacje i dalsze przemyślenia są i mogą być podstawą dalszych badań pozwalających doprecyzować i uszczegółwić otrzymane wyniki, także w kontekście procedury wprowadzania ich do powszechnego użytkowania.

Rozprawa napisana przez mgr Anną Panek odpowiada warunkom określonym w art.13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami). Jednocześnie zwracam się z prośbą do Wysokiej Rady o dopuszczenie Doktorantki do dalszego etapu procedowania w przewodzie doktorskim.

